

Aurelius Augustinus (354-430) - latinský filosof, biskup z Hippo. Vzdělání získal studiem antické literatury a filosofie. Vyučoval mj. v Kartágu a v Miláně a platil za vynikajícího rétora. Poté, co se duchovně vyrovnal s novoplatonismem a náboženskými hnutími své doby, nechal se v roce 387 pokřtít. Svůj duchovní rozchod s prostopášnostmi mládí popsal s nebývalou upřímností v proslulých *Vyznáních*. Filosoficky zůstal Augustinus blízký novoplatonismu a ovlivnil jím křesťanské myšlení prakticky až do 13. století. Boží pravdu lze zřít vnitřním zrakem a lidská duše a nitro jsou místem setkání s Bohem. I velký ontologický problém - problém času - řeší Augustin za přispění pojmu duše. Vlivná byla i jeho politologická koncepce o soupeření dvou obcí: boží a pozemské. Augustinismus byl po celý středověk často zdrojem reformních hnutí uvnitř křesťanství a stál v myšlenkových základech mnoha řeholí. Hlavní díla: *Vyznání*; *O trojici*; *O Boží obci*.

Aurelius Augustinus

VYZNANÍ

Praha 1990. Překlad M. Levý.

Hlava XIII.

Před stvořením nebylo času

Obrací-li se však nějaká těkává mysl ve své obrazotvornosti k minulým věkům a žasne, že Ty, všemohoucí Bože, Stvořiteli a Zachovateli všech věcí, Tvůrce nebe a země, jsi po nesčetné věky zůstal nečinným, než jsi přiložil ruku k tak velikému dílu, ať se zastaví a procitne ze svého snění, poněvadž jeho údiv jest bezdůvodný. Jak totiž mohly uplynouti nesčetné věky, jichž jsi nestvořil Ty, jenž jsi přece Původce a Zakladatel všech věků? Nebo jaký čas mohl býti, jenž by neměl od Tebe svůj původ? Poněvadž jsi tedy Tvůrce všeho času, jak možno říci, že jsi byl nečinným, byl-li před stvořením nebe a země čas? Vždyť právě ten čas jsi vytvořil a nemohl přece uplynouti žádný čas, než jsi stvořil čas. Nebyl-li tedy čas před stvořením nebe a země, jak jest možno se tázati, co jsi tehdy činil? Kde nebylo času, tam nebylo ani "tehdy"...

Hlava XIV.

Co jest čas

Nebylo času, v němž si ničeho nedělal, poněvadž jsi čas sám vytvořil; žádný čas není tobě souvěčný, poněvadž si nezměnitelný...

Co jest tedy čas? Víím to, když se mne naň nikdo netáže; mám-li to snad někomu vysvětliti, nevím. Přece však mohu tvrdit zcela určitě: „Nebyl by minulý čas, kdyby nic nemíjelo, nebyl by budoucí, kdyby nic nepřicházelo, nebyl by přítomný, kdyby nic nepřicházelo.“ Ale jak jsou ony dva časy, minulý a budoucí, když minulý již není a budoucí ještě není? Kdyby však přítomný čas a neměnil by se v minulý, již by to nebyl čas; nýbrž věčnost...

Hlava XV.

Co jest měřitkem času?

...

O Pane, Bože můj, Světlo mé! Zdaž i zde se Tvá pravda nevysměje člověku? Kdy vlastně byl dlouhým minulý čas? Byl dlouhým, když už uplynul, nebo byl dlouhým, když ještě byl přítomným? Neboť jen tehdy mohl býti dlouhým, když vůbec mohlo býti něco, co mohlo býti dlouhé. Minulý čas však nebyl; nemohl býti dlouhým, poněvadž vůbec již nebyl. Neměli bychom tedy vlastně říkati: „Minulý čas byl dlouhý“, poněvadž na něm opravdu nenalezneme ničeho, co by mohlo býti dlouhým. Jakmile totiž uplynul již ho není. Měli bychom spíše říci: „Onen přítomný čas byl dlouhý“, neboť jen když byl přítomný, byl dlouhý. Ještě zajisté neuplynul tak, že vůbec nebyl; proto bylo zde „něco“, co mohlo býti dlouhé. Jakmile však uplynul, přestal býti dlouhým, poněvadž vůbec přestal býti.

Pozorujme nyní, o duše lidská, zda přítomný čas může býti nazván dlouhým! Tobě totiž byla dána schopnost rozeznávati a měřiti trvání času... Napřed však uvaž, zda vůbec může býti sto let přítomných! Plyne-li první rok ze sta, jen on jest přítomen; ostatních devadesát devět jest v budoucnosti, a proto ještě nejsou. Plyne-li druhý rok, jeden již uplynul, druhý jest přítomný, ostatní budoucí. A podobně uvedeme-li kterýkoli rok ze středu tohoto století jako přítomný, jsou všechny před ním minulé, za ním budoucí... Ale vizme dále, zda alespoň ten jeden rok, který právě trvá, může být nazván přítomným. Ani to ne. Plyne-li totiž jeho první měsíc, ostatní jsou budoucí...

Tak celý přítomný čas, který dle úvahy jedině může býti nazván dlouhým, obsahuje sotva dobu jednoho dne. Ale uvažujme dále, že ani jediný den není celý přítomný; skládá se totiž ze dvacetičtyř denních a nočních hodin. První hodina má všechny ostatní jako budoucí, poslední jako minulé, každá jiná hodina má některé hodiny před sebou jako minulé, některé za sebou jako budoucí. A opět sama jedna hodina ubíhá v prchavých okamžicích; co z ní uplynulo, jest minulé, co ještě zbývá, budoucí. Přítomným může se tedy nazvati jen ten okamžik času, který již nemůže býti rozdělen v žádné, ani ty nejmenší části. Tento okamžik však spěchá tak rychle z budoucnosti do minulosti, že ani chvilky netrvá; neboť, kdyby trval, nutně by se rozdělil na minulý a budoucí.

Přítomný čas tedy nemá žádného trvání. Kde jest tedy ten čas, který bychom nazvali dlouhým? Snad jest to budoucí čas? Nikoliv, neboť neříkáme: "Jest dlouhý", poněvadž dosud nic není, co by mohlo býti dlouhé, nýbrž říkáme "Bude dlouhý." Kdy to však bude? Jistě ne pokud jest budoucím, poněvadž ještě ani není to, co má býti dlouhé. Bude-li však potom dlouhý, až z budoucího času, který dosud není, začne býti a stane se přítomným, aby vůbec měl něco, čím by se mohl státi dlouhým, nezapomínejme, že přítomný čas nám dříve jasně prohlásil, že nemůže býti dlouhý.

...

Hlava XVII.

Kde jest minulý a budoucí čas.

Hledám jen, Otče, a ničeho netvrdím! Bože můj, bdi nade mnou a veď mne! Kdo se osmělí mne tvrditi, že nejsou tři časy, totiž přítomný, minulý a budoucí, jak jsme se učili jako hoši a jak jsme učili hochy? Kdo bude tvrditi, že jest jen přítomný čas, poněvadž dva ostatní nejsou? Či snad jsou přece a čas se vynořuje z nějakého úkrytu, stává-li se z budoucího přítomným a opět mizí v nějakém úkrytu, stává-li se z přítomného minulým? Kde však viděli proroci budoucnost, když jí dosud není? Nikdo zajisté nemůže viděti, co není. A kdo vypravuje o minulosti, nevypravoval by dle pravdy, kdyby jí nechoval v mysli. Kdyby však minulý a budoucí čas nebyl, nemohl by se vůbec viděti. Jest tedy přece i budoucí i minulý čas.

Hlava XVIII.

Jak minulý a budoucí čas jest přítomný.

Dovol, Pane, Naděje má, abych ještě dále pátral, a učíň, aby toto mé úsilí nebylo rušeno! Jestliže jest budoucí a minulý čas, chci věděti také, kde jest. Nemohu-li však toho dosud pochopiti, vím přece, že ať jsou kdekoliv, nejsou tam jako budoucí nebo minulé, nýbrž jako přítomné; neboť kdyby tam byly jako budoucí, dosud by tam nebyly; kdyby tam byly jako minulé, již by tam nebyly. Ať jsou tedy kdekoliv a ať jsou čímkoliv, jsou jenom jako přítomné. Ovšem, mluví-li se o minulém dle pravdy, vybavují se z paměti ne věci samy, jež zanikly, nýbrž slova vzniklá z představ věcí; věci totiž postřehnuté smysly vtiskly do duše představy jako své stopy. Tak náleží mé dětství, jež uplynulo, minulosti, která již není; vzpomínám-li však na ně a vypravuji o něm, vidím jeho obraz v přítomnosti, poněvadž dlí dosud v mé paměti.

Zda podobným způsobem lze vysvětliti i předpověď budoucího, totiž tak, že v duši se pocítují představy věcí, které dosud nejsou? Vyznávám Ti, můj Bože, že nevím. Víím ovšem, že často uvažujeme o svých budoucích činech a že tato úvaha jest přítomná, věc však vzatá v úvahu dosud není, protože jest budoucí. Dáme-li se však do díla a začneme-li s tím, o čem jsme uvažovali, pak nastane ten čin, poněvadž není již budoucí, nýbrž přítomný.

Ať jest tomu jakkoli s tím tajemným pocitem budoucna, jest jisto, že nelze viděti toho, co není. Co však jest; již není budoucí, nýbrž přítomné. Říká-li se tedy, že lze viděti budoucí věci, nemůže se přece viděti, co dosud není, co teprve nastane, nýbrž snad jen jejich příčiny a znamení, které již skutečně jsou; proto pozorovateli nejsou budoucí, nýbrž přítomné. Dle nich si v duchu představuje budoucí věci a je předpovídá. A i tyto představy jsou v duši těch, kteří předpovídají budoucnost jako přítomné.

Vezměme jeden z mnohých příkladů. Vidím ranní červánky a předpovídám východ slunce. Co vidím, jest přítomné, co předpovídám, budoucí. Ne snad slunce, které již jest, nýbrž jeho východ, který ještě není. Nemohl bych však předpověděti ani východ, kdybych neměl o něm v mysli představu, jakou mám právě nyní. Avšak ani ony červánky, které právě vidím na nebi, nejsou východ slunce, ač mu předcházejí, ani ona představa, kterou v duši, ale obé vidím přítomné tak, že mohu předpověděti východ slunce. Budoucí ještě není; není-li dosud, není vůbec, a není-li, nemůže býti viděno; může však býti pověděno z přítomných a viditelných okolností.

...

Hlava XX.

Jak nazvat různost času.

Nyní jest úplně jasno, že není ani minulý, ani budoucí čas. Také nelze správně tvrditi, jsou tři časy, totiž minulý, přítomný a budoucí. Správněji snad by se mělo říci: Jsou tři časy, totiž přítomný čas s hledem k minulosti, přítomný čas s hledem k přítomnosti a přítomný čas s hledem k budoucnosti. Tyto tři věci vidím ve své duši; jinde jich nevidím. Přítomnou s hledem k minulosti jest paměť, přítomným s hledem ke přítomnosti jest nazírání, přítomným s hledem k budoucnosti jest očekávání. Možno-li tak mluvit, i já osvědčuji a uznávám, že jsou tři časy. Souhlasím také, že možno říci dle vžitého zlovyku: Jsou tři časy, totiž minulý, přítomný a budoucí." Ať se tak říká; nestarám se o to, neodporuji, nehaním; jen když se rozumí tomu, co se praví, že totiž, co jest budoucí, ještě není, co minulo, také není. Neboť málo slov užíváme v pravém smyslu; většinu v nepravém. Víme však dobře, co chceme říci.

Hlava XXI.

Jak možno měřiti čas.

Řekl jsem nedávno: Měříme míjející čas, abychom mohli říci: "Toto období jest tak dlouhé, nebo stejně dlouhé jako ono"; nebo jak jinak jsme uvykli mluvit o časových obdobích. Dle toho, jak jsem řekl, měříme čas plynoucí. A namítne-li mně někdo: „Odkud to víš?" odpovím: "Vím to, poněvadž měříme; co není, nemůže býti měřeno." Minulý a budoucí čas však není. Ale jak měříme přítomný čas, když nemá trvání? Měříme jej, když plyne. Jakmile uplynul, již ho neměříme, poněvadž není, co by mohlo býti měřeno. Ale odkud přichází, kudy jde a kam směřuje čas, když jej měříme? Odkud, ne-li z budoucnosti? Kudy, ne-li přítomností? Kam, ne-li do minulosti? Přichází tedy z toho, co ještě není, jde tím, co nemá trvání, směřuje k tomu, co již není. Co však vlastně měříme, ne-li čas v nějakém trvání? Říkáme-li tedy o čase, že jest stejně dlouhý, nebo dvakrát, třikrát delší než jiný čas, neb cokoliv podobného, říkáme to přece jen o trvání času. Ve kterém časovém trvání tedy měříme plynoucí čas? Zda v budoucím, odkud přichází? Co však ještě není, nemůžeme měřiti. Zda v přítomném, kudy právě plyne? Co však nemá žádného trvání, neměříme. Zda v minulém, kam směřuje? Neměříme však toho, co již není.

...

Hlava XXVII

Jak měříme čas.

Setrvej dále, můj duchu, a zdvojnásob svou pozornost! Bůh jest náš pomocník, on učinil nás a ne my sami (Žalm 99, 3)! Pozoruj, kde vychází světlo pravdy! Mysli si třeba zvuk některého tělesného hlasu: začíná, zní stále a stále, ustal; nastalo ticho, hlas dozněl a již ho není: Než hlas zazněl, byl budoucí a nemohl se měřiti; poněvadž ještě nebyl, ani nyní nemůže se měřiti, poněvadž již není. Mohl se měřiti, když zněl, poněvadž tehdy bylo něco, co se dalo změřiti. Ale ani tehdy nebyl něčím stálým, poněvadž plynul a uplynul. Či snad právě proto se mohl změřiti? A skutečně čas, ubíhaje, směřoval k nějakému prostoru času, v němž mohl býti změřen, kdežto přítomný čas nemá takového prostoru. Jestli tehdy mohl býti změřen; nuže pomyslí si, že jiný hlas začal zníti a zní ustavičně bez přestávky: Změřme jej tedy, pokud zní; neboť až dozní, bude minulý a nedá se změřiti.

Měřme jej tedy a počítejme jeho trvání! Ale hlas dosud zní a nemůže býti změřen leč od počátku, kdy zníti začal, až do konce, kdy zníti přestal; neboť mezidobí nedá se změřiti leda od začátku do konce. Proto nedá se změřiti hlas, který ještě nedozněl, aby se mohlo říci: "Jest dlouhý, jest krátký, stejně dlouhý, o polovinu kratší, dvakrát delší" atd. Jakmile však dozní, již nebude. Jak jej tedy možno změřiti? A přece měříme čas, ovšem ne ten, který ještě není, ani ten, který již není, ani ten, který nemá trvání, ani ten, který nemá konce. Neměříme tedy ani budoucí, ani minulý, ani přítomný, ani plynoucí čas a přece měříme čas!

"Bože, Tvůrce všehomíra!" Toť verš složený z osmi slabik, jež jsou střídavě krátké a dlouhé. Čtyři jsou krátké: druhá, čtvrtá, šestá, osmá a proto o polovinu kratší než čtyři dlouhé: první, třetí, pátá, sedmá. Čtyři poslední jsou dvakrát delší než čtyři první; pozoruji to při vyslovení a sluch mne o tom poučuje. Dle mého vycvičeného sluchu měřím dlouhou slabiku slabikou krátkou a říkám: "Dlouhá slabika jest dvakrát delší než krátká." Poněvadž ale slabiky znějí za sebou, jak zadržím krátkou slabiku, abych ji učinil měřítkem slabiky dlouhé a se přesvědčil, že dlouhá jest dvakrát delší než krátká, když dlouhá nezačne zníti, dokud zníti nepřestala krátká? Ale ani dlouhou neměřím, dokud jest přítomna, nýbrž měřím ji, když dozněla. Jakmile však dozněla, zanikla. Co tedy vlastně měřím? Kde jest krátká slabika, již mám měřiti? Kde jest dlouhá slabika, kterou mám měřiti? Obě dozněly,

uplynuly, zanikly, není jich více. A přece je měřím a dle svědectví dobře vycvičeného sluchu důrazně tvrdím, že jedna trvá dvakrát tak dlouho jako druhá. Však ani toho nemohu říci, pokud slabiky nedozněly a nezanikly. Proto neměřím vlastně samé slabiky, které již nejsou, nýbrž něco, co utkvělo v mé paměti..

Ano, v tobě, duchu můj, měřím čas!¹ Nechci, abys mne mátl otázkou: "Jak jest to možno?" Nemať sám sebe, přisvědčuje svým předsudkům! Opakuji: V tobě měřím čas; měřím totiž ten dojem, který na tebe činí věci a který trvá, i když ony minuly. A tento přítomný dojem měřím, ne ty věci, které jej způsobily. Měřím-li čas, měřím tento dojem. Buď tedy tento dojem jest sám čas, nebo času vůbec neměřím.

Co však říci, když i mlčení měříme a říkáme "To mlčení trvalo tak dlouho, jako onen hlas?" Zda neobracíme svých myšlenek k délce hlasu, jakoby dosud zazníval, a neužíváme-li té délky jako měřítka mlčení? Neboť i bez hlasu a jazyka opakujeme si pouze v myšlenkách básně, verše a jakoukoli řeč a jakéhokoli trvání. Rovněž udáváme poměr různých časových období, jako bychom je hlasitě vyslovili...

Hlava XXVIII

Čas měříme duchem.

Ale jak ubývá a se stravuje budoucí, které ještě není? Anebo jak vrůstá minulé, které již není, než že v duchu, který to vše koná, jest trojí, očekávání, pozorování a vzpomínka? On totiž čeká, pozoruje a vzpomíná si tak, aby očekávané pozorováním přešlo ve vzpomínku. Kdo tedy může popřít, že budoucí ještě není? A přece v duchu jest již očekávání budoucího! A kdo může popřít, že minulé již není? A přece v duchu jest ještě upomínka minulého. A kdo může popřít, že přítomný čas nemá trvání, poněvadž pomíjí v okamžiku? A přece trvá pozorování, skrze něž přechází v minulost budoucí! Není tedy dlouhým čas budoucí, který ještě není, nýbrž dlouhý budoucí čas jest dlouhé očekávání budoucího. Aniž dlouhý jest minulý čas, který již není, nýbrž dlouhý minulý čas jest dlouhá upomínka minulého...

1) Slavný Augustinův závěr z jeho výzkumu času. Tento postřeh využijí zčásti i soudobí myslitelé, kteří se zabývali problémem časové povahy vědomí, např. Henri Bergson (1859- 1941) či Edmund Husserl (1859 –1938).